

Туров В.В.

УДК 339.9

НЕОБХІДНІСТЬ РЕКОНСТРУКЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оскільки банківська система Республіки Казахстан є найстабільнішою на пострадянському просторі та однією із надійніших у світі, то викликає великий інтерес питання виявлення шляхів реконструкції та розвитку її, з метою використання досвіду Казахстану, що і було зроблено у ході дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Питання реконструкції та розвитку банківської системи Республіки Казахстан розглядаються в наукових роботах проф. А. Єсентугелова, Н. Кучуковой, Г. Сейткасімова, В.М. Ютіша та інші, проте їх думки можна додатково вдосконалити оскільки не всі питання були вирішені. Розглядаються головні проблеми розвитку банківської системи та заходи щодо їх подолання.

Мета та завдання статті. Вивчити та зробити аналіз проблем реконструкції та розвитку банківської системи Республіки Казахстан, а також знайти шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Після здобуття суверенітету Казахстан розпочав великі економічні реформи та ввів власну національну валюту – Указом Глави держави Н.А. Назарбаєва від 15 листопада 1993 року була введена національна валюта – тенге. Зумовлено це було тим, що економічний спад у країні у 1991-1995 рр. перевершив Велику депресію у США. Лібералізація цін, під час якої з'явилося прагнення до підвищення цін до рівня світових, та м'яка грошово-кредитна політика призвели до гіперінфляції, яка у 1992 році перевищила 2500%. В умовах високого рівню інфляції, незбалансованості доходів та витрат бюджетної системи, стійкого бюджетного дефіциту, підвищення цін на енергоносії, неконтрольованого монополізму виробників – країна потребувала розроблення самостійної жорсткої фінансової та грошово-кредитної політики, а без введення власної національної валюти здійснити таку політику було неможливо.

Слід також зазначити, що діяльність щойно створених у той період комерційних банків здійснювалась практично стихійно при повній відсутності правового поля та належного нагляду та контролю з боку будь-яких спеціально створених для таких цілей органів нагляду. Водночас сили, кошти та рівень кваліфікації співробітників Центрального банку Республіки Казахстан, вперше зіткнувшись із новими найскладнішими проблемами, були не достатніми задля забезпечення здорового функціонування фінансово-кредитної системи республіки.

Оскільки найважливішою функцією Центрального банку Республіки Казахстан стало забезпечення стабільності, надійності та ґрунтовності банківської системи, у Казахстані довелося майже з нуля створювати нову життєдіяльну модель банківської системи, яка відповідає вимогам ринкової економіки та центральною ланкою якої є Національний банк Республіки Казахстан.

Становлення Казахстану як незалежної держави, інтеграція республіки у світову економіку, аналіз та облік міжнародного досвіду економічних реформ сприяли тому, що на X сесії Верховної Ради Республіки Казахстан, яка проходила у квітні 1993 року, було прийнято пакет основоположних законів присвячених банківській системі та валютному регулюванню у країні, а саме закон «Про Національний банк Республіки Казахстан» (13 квітня 1993р.), закон «Про банки в Республіці Казахстан» (14 квітня 1993р.), та закон «Про валютне регулювання» (14 квітня 1993р.). Новий закон про Національний банк розширив та конкретизував функції та задачі Центрального банку республіки, вперше був законодавчо закріплений єдиний власник уставного капіталу Національного банку в особі Верховної Ради Республіки Казахстан, визначені фонди Національного банку, порядок формування та розподілу прибутку.

Через умови, в яких опинилась економіка Казахстану у перші роки своєї незалежності, першочерговим завданням стало подолання інфляційних процесів. В свою чергу, це посилює значимість підвищення ролі та статусу Національного банку Республіки Казахстан, оскільки перед ним постали більш складні та унікальні завдання. Усвідомлення цього факту призвело до об'єктивної потреби кардинальної перебудови організаційної структури Центрального банку країни та зміни змісту його діяльності. В нових умовах він був покликаний вирішувати завдання зазначені у Рис. 1.

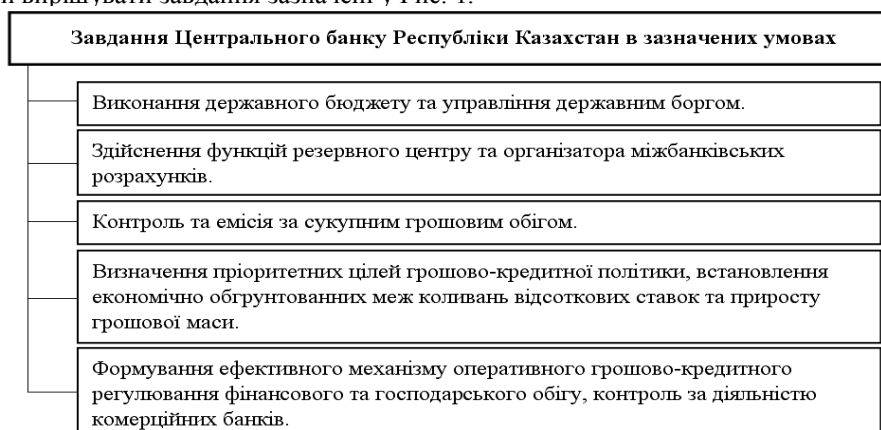

Рис. 1. Складено автором з матеріалів: [1].

В Казахстані на початку становлення незалежності всі функції регулювання та нагляду за діяльністю комерційних банків у перші роки реформ були зосереджені в одній ланці – Національному банку країни. Таке саме положення спостерігається в країнах Західної Європи – Великобританії, Франції та ін. Саме їх модель регулювання банківської системи була взята за основу в Казахстані. Проте, слід звернути увагу на той факт, що досвід країн Заходу накопичувався століттями, а в суверенному Казахстані в силу молодості країни нічого подібного не було, не вистачало навіть спеціалістів, які б володіли ринковими методами управління грошово-кредитною системою країни. На початку ринкових перетворень початку 1990-х років проблема кадрів мала велике значення, оскільки саме вона серйозно уповільнювала намагання перетворити Нацбанк у головний незалежний орган, успішна діяльність якого безпосередньо пов'язана із подальшою долею суверенітету Казахстану.

Слід зазначити, що багато досвідчених спеціалістів переходили із Національного банку до комерційних банків через високий рівень заробітної платні в останніх. За відносно короткий час в Казахстані з'явилося більше 250 комерційних банків і менш всього вони цікавились специфічними особливостями фінансового ринку та проблемами кредитування промисловості, яка перебувала у занедбаному стані, – їх більше цікавило власне збагачення. Заради цієї мети комерційні банки укладали фіктивні договори, надавали завідомо неповоротні кредити, займались відмиванням приватного капіталу та переведенням грошей за кордон. Проте відзначились вони в іншому: кожен четвертий із діючих на той час банків другого рівня не дотримувався встановлених нормативів, тобто складалися умови для масових правопорушень. Однак, це продовжувалось відносно не довго, оскільки були прийняті жорсткі заходи з боку наглядового органу, в результаті чого багато банків другого рівня припинили своє існування, а кількість таких структур скоротилась у п'ять разів. Такі явища можна віднести до хвороб зростання і це буде справедливо, оскільки Казахстану довелося йти незвіданим шляхом та, як показали подальші події, він успішно подолав багато труднощів, що виникали, створивши банківську систему, яка за оцінками міжнародних експертів є однією із найпрогресивніших на всьому пострадянському просторі.

На шляху до ринкової економіки, у перехідний період, Казахстану довелося зіткнутися ще з одним незнайомим раніше явищем – інфляцією. Теоретично вчені-економісти про неї звісно знали, проте вважалось, що таке явище можливо лише на заході, але не на пострадянському просторі.

Найголовніша і по своїй суті єдина причина інфляційного процесу полягає в більш швидкому зростанні номінальної грошової маси порівняно із збільшенням виробництва продукції. Така ситуація склалася в республіці у 1992 році, коли кожний відсоток зростання грошової маси в країні обертався двома відсотками зростання цін. Таким чином об'єм грошової маси в обігу збільшився у 14 разів, а ціни – у 25 разів. Цей процес супроводжувався значним спадом виробництва: об'єм виробництва промислової продукції скоротився на 14,8%. Саме тому у період стрімкого та неконтрольованого потоку гіперінфляції, який спостерігався в Казахстані у 1990-х роках, боротьба із ним стала всепоглинаючою турботою уряду.

Інфляція – явище суто негативне, яке тим не менш притаманне будь-якій економіці. Сучасна економіка інфляційна за своїм внутрішнім устроєм і у найближчому майбутньому іншого чекати не доводиться. Саме тому, коли той чи інший уряд, у тому числі й казахстанське, обіцяє назавжди покінчити із цим негативним фактором та викоренити його, вони лише вірно вказують кінцевий стратегічний орієнтир, який як лінія горизонту, яка віддаляється по мірі приближення до неї. Світовий досвід свідчить про те, що призупинення інфляційних процесів коштує для економічної системи настільки дорого, що кращою політикою в таких умовах є та, що не дає негативним процесам розгорнутися в повну силу. Слід завжди пам'ятати, що головною постраждалою від інфляції стороною – є населення, тобто беззахисною жертвою стає людина, яка неспроможна самостійно подолати цю проблему та змінити життя на краще. Винуватець інфляції – держава, тому держава і повинна брати на себе всю відповідальність за подолання кризи, хоча уряди не завжди вирішити такі завдання.

На жаль, на першому етапі перехідного періоду доводилось працювати по ситуації з неминучими в таких умовах помилками та прорахунками. Тим не менш, урядом Казахстану поступово була вироблена стратегія, дотримання якої забезпечувало фінансову стабільність в державі. Цю основоположну стратегію можна звести до кількох основних пунктів.

1. Головну увагу приділяли регулюванню кількості грошей в обігу, що було досягнуто шляхом переходу від прямого регулювання цін на макрорівні до регулювання грошової маси на макрорівні. Успіху також сприяло відокремлення фінансів підприємств від фінансової казни, що призвело до формування багатокладної економіки та перетворення державної власності в акціонерну, колективну та приватну.

2. Другий крок було зроблено з метою регулювання швидкості обігу грошей. Оскільки будь-яка програма фінансової стабілізації, що акцентує увагу лише на кількості грошей і залишає без уваги швидкість їх обігу – є неспроможною, то стабілізація обігу можлива лише в умовах урегульованості величини вигоди, яка отримується шляхом зберігання грошей. Загальноприйнятим у світовій практиці способом зменшення цієї втраченої вигоди є збільшення відсоткових ставок по ощадним вкладам, причому така система стала діяти на основі ринкових відносин, оскільки інший підхід призведе лише до спустошення державного бюджету.

3. Ще один кардинальний крок був пов'язаний із скороченням субсидій виробникам із бюджетних накопичень, який на той момент вже тривалий час напрошувався. Справа у тому, що субсидювання – одна із найменш ефективних форм використання та розподілу матеріальних ресурсів, на що ми вже вказували, а

тому не повинно використовуватися в широких масштабах. Поступова в країна відбулася переорієнтація підприємств на використання банківських кредитів.

4. В нових умовах важлива роль відводиться також вільному ціноутворенню та лібералізації заробітної платні, які супроводжуються прискороною приватизацією власності.

Реалізація наведених умов, як і планувалося, призвела до фінансової стабільності у Казахстані. Важливу роль в цьому відіграв Національний банк Республіки Казахстан. Її суть полягала в тому, що головна фінансово-кредитна установа країни цілеспрямовано впливає на об'єм грошової маси в обігу та ціну кредиту, тобто відсоткову ставку. Ці 2 компонента і сьогодні знаходяться під постійною увагою Центрального банку. У Рис. 2. зазначені основні шляхи впливу Центрального банку на грошову масу.

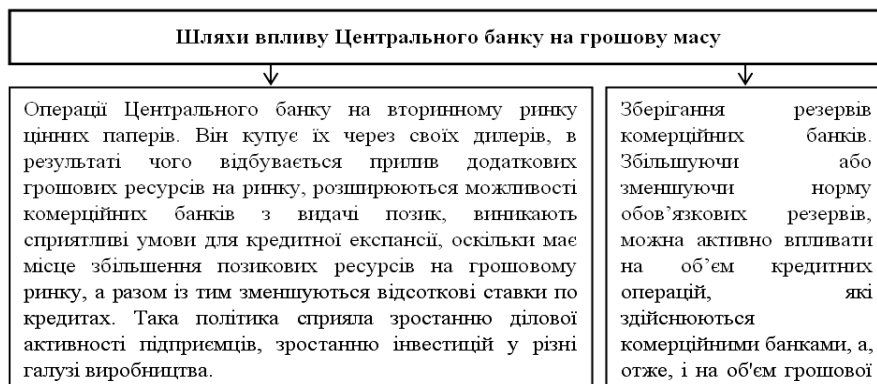

Рис. 2. Складено автором з матеріалів: [2].

Такі заходи напряму впливають на інфляційні процеси, які відбуваються в країні. Якщо раніше їх нищівні удари по економіці відгукувалися величезними втратами, то з часом в Казахстані навчилися застосовувати різні організаційні та фінансові механізми для погашення амплітуди їх коливань. Хоча і сьогодні деякі інфляційні явища трапляються, судячи з усього повернення до подій 1992 року вже не буде.

Оскільки фінансова стабілізація та подальший економічний розвиток країни на той час були неможливими без придушення інфляції, тому вміння грамотно керувати настільки складними процесами, які мали місце в Республіці Казахстан на етапі становлення незалежності, мало важливе не тільки соціально-економічне, але й політичне значення. Країна потребувала підйому та структурну перебудову економіки, що вимагало величезних фінансових ресурсів на її розвиток, а в умовах високої інфляції вирішення цього завдання ускладнювалось в рази.

Після зведення інфляції до оптимального рівня, Казахстан переніс стратегічні акценти на економічний розвиток, досягнення якого неможливе без значних капіталовкладень та їх випереджаючого зростання. На жаль, на початку 1990-х інвестиційна активність в республіці зменшувалась великими темпами, що було наслідком не тільки високих темпів інфляції та складного фінансового положення підприємств, але й нестійкої роботи галузей інвестиційного комплексу. При збереженні тенденції зростання споживання в структурі ВВП продовжувала зменшуватись доля ресурсів, які використовуються на інвестиції. Найбільш високими темпами скорочувались інвестиції у виробниче будівництво, а максимальний спад спостерігався у галузях машинобудування, хімічній, харчовій та легкій промисловості.

Саме тому, слід виділити банки Казахстану, які відіграли значну роль у швидкому економічному підйомі країни. Немаловажним є і той факт, що Голова держави завжди надавав потужну підтримку розвитку банківської системи в країні. В результаті в Казахстані склалась ефективна модель банківського сектору, яка синтезує світовий та вітчизняний досвід грошово-кредитного регулювання економіки. Її концептуальні ознаки включають у себе атрибути універсальності та унікальності, а також виконує функції з мобілізації національних збережень та їх інвестування у реальний сектор економіки Республіки Казахстан, сприяючи її динамічному зростанню та модернізації.

Джерела та література:

1. Банковская система Казахстана : учеб. пособие / Г. Сейткасимов, Ж. Бекболатулы, С. Каримжанов. – Алматы : Экономика, 2008. – 185 с.
2. Банки Казахстана на рубеже веков : монография / В. М. Ютиш, Б. Ш. Таджияков, В. К. Назаров. – Алматы : Экономика, 2007. – 832 с.
3. Деятельность коммерческих банков на рынке ценных бумаг: опыт зарубежных стран и практика Казахстана / Г. Ж. Жукенов. – Арман-ПВ : Экономика, 2005. – 96 с.